

Bir Sorun Olarak Anlamın Anatomisi

The Anatomy of Meaning as a Problem

Melik BÜLBÜL^a

^aAtatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitim Bölümü, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye.

Öz

Metinsel anlamın çözümlenmesi, okur ve onun yaşadığı dönem için sorunsal yanını her zaman korumuş bir olgudur. Söz sanatları ile donatılmış yazınsal metinlerin anlam aralıklarının yorumlanması söz konusu olunca, bu sorunsal olgu daha karmaşık bir hal almaktadır. Yazınsal metinlerin felsefe metinleri ile de düşünce yakınlıkları oldukları bilinmektedir. Bu nedenle, sanatlı öğelerle kurgulanmış metinler ile düşünce duvarlarının sınırları zorlayan felsefe metinlerini yorumlamak ortak yaklaşımlar ve tutumlar gerektirebilir. Yazınsal metinlerin anlam örüntüsünü çözümlmek bir anlamda, okur, dönem algısı, metnin anlam halkalarının yorumuna açık olduğu gerçeğine bağlıdır. Bu kök anlamın yerinden oynayacağı kaygısını düşündürse de, aslında metnin her dönem yeniden yorumlanarak, yeniden değerlendirilmesi anlamını taşır. Biz bu çalışmada, Yazınsal metinlerin gen haritasını ortaya koyarak, onun hangi okur tarafından hangi gerekçelerle ve hangi koşullarda yorumlanabileceğinin ölçütlerini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler

yazınsal metin,
nitelikli okur,
dönem algısı,
yorum, anlam

Keywords

literary text,
qualified reader,
perception,
interpretation,
meaning

Abstract

The analysis of intertextual meaning is a phenomenon that has always preserved its problematic side for reader and for the period. When the interpretation of the meaning of literary texts equipped with rhetorics is concerned, this problematic phenomenon becomes more complicated. Literary texts are known to have thinking proximity with philosophical texts. Therefore, the interpretation of fictionalized texts with artistic units and philosophical texts pushing the boundaries of thinking walls may require common approaches and attitudes. To analyze the meaning patterns of literary texts, in a sense, depends on the fact that reader, term perception and meaning links of the text are open to interpretation. Although, this forces to think that root meaning will change, it, in actually, means the revaluation of the text by being reinterpreted in each period. In this study, we tried to reveal the gene map of literary texts and the criteria that it will be able to interpreted by which reader, in what reasons and under what conditions.

Extended Summary

From the very first day the human being met the unbearable loneliness of existence, he always looked to his inside and outside world with a skeptical curiosity. This attitude is a reflex that comes out of the urge to understand the nature of human being and to understand the mystery of the outside world. The problematic side of existence and to understand and interpret it have always gone parallel ways from the very first day. At this point understanding the human and the universe depends on the decryption of the problematic anatomy of meaning. From Thales to Heracles, from Aristo to Descartes until today we witness that it is an unescapable occupation to work on the problematic, mystical and philosophical dimension of the meaning. (Weischedel, 2008, 11). Our interest is more the problematic side of the meaning on text level. The reason is that the meaning in the textual communication is sort of a code. The text carries the codes of life. While the writer creates his text, he encodes the keynote (Grundgedanke) either in every sentence, in every paragraph or throughout the text. (S. Özdemir, 2002, 90; Göktürk, 2002, 55).

When the subject is the problematic adventure of the meaning we have to mention briefly what the text and the text types are. In order that our subject will be understood better we have to differentiate between educational – informative texts and literary texts. We encounter different descriptions for text. They all reveal that texts are written products that have a meaning and expression wholeness in its structure. Of course there is also a form of text that contains artistic elements. Texts that have an artistic value are literary texts and the texture is different compared to other texts. (Wahrig, 1987, 1274). That means that this kind of texts are the code in and of itself. They require a different reading, understanding and interpreting strategies. At this very point the problematic side of meaning appears in front of us. Because of the fact that word groups of literary texts are interweaved with stylistic devices they require different reading processes. These reading processes are critical, productive, intellectual, association oriented reading and in short competent reading based on decoding. (S. Bülbül, 2014, 1203)

What has to be the topic the reader has to pay attention in the process of text analysis. Is it about what the meaning is or what the meaning should be. Because most of the time instead of scrutinizing the meaning of the text, the technique how to determine the meaning is taught. This situation can lead in the future to an uninspired technical study. Therefore, the codes must be properly determined so the source text brings the meaning and the reader together. A wrong approach can lead to wrong data and eventually to a wrong interpretation. As it is understood this is a journey of discovery. A trip where the reader has to track the meaning. This searching is continuous. The text will never change but its interpretation exists to change. It is important to note that traditional hermeneutics, in other words experiences, are not ignored here. Because idealizing the past and accepting that the future will not exceed the past, will first of all offer the possibility to interpret the tradition and to benefit from it. It is essential not to get lost in the tradition, but with its accumulation you can make new interpretations. The interpretation is neither same nor different from the text. It is same as well as different. In our property there can be interpretations that can be wrong or right or tolerated yesterday but not tolerated today. While reproducing the textual meaning/ knowledge, we have to explain the interpretations and practices that are done in the ongoing historical process until now, without affecting the meaning wholeness of the text. This will increase the protection from falling into contradictions. Breaking off the text from this context will cause that you cannot understand the hierarchy of values or turn it upside down. By this means you can catch what different interpretations mean and a right assessment environment. You have to read and evaluate the text and the meaning universe of the text within a wholeness. While reproducing the textual knowledge we have to take this wholeness into consideration and make use of scientific knowledge. We should not try to evaluate subjects with a philosophical, sociological, pedagogical and aesthetic character with a reductive approach by focusing on traditional texts. The fact that the information of interpreting life and existence is constantly increasing and life is continually changing, creates the need to integrate the text with the life. This attitude will lead to a new understanding of exploration and construction. We should not confirm ourselves to the text. Offering the text to our comprehension will lead to a healthy interpretation. It is a necessity of the text meaning, to present the text to the cognition and interpretation of the age.

1. Giriş

İnsanoğlu varolmanın dayanılmaz yalnızlığıyla bulunduğu günden itibaren, kendi iç dünyasına ve içinde bulunduğu dış dünyaya hep sorgulayıcı bir merakla ve itiyale bakmıştır. Bu tutum, insan olarak onun hem kendi mahiyetini ve hem de dış dünyanın esrarını anlama dürtüsünden doğan tabii bir reflekstir. Varoluşun sorunsal yanı ile onu anlamının ve anlamlandırmanın sorunsal yanı ilk günden beri birbirine paralel bir yol izlemiştir. İşte bu noktada insan ve evrenin sırlarını anlamak, anlamın sorunsal anatomisinin şifrelerinin çözülmesine bağlı kalmıştır. Thales'den Heraklit'e, Aristo'dan Dekart'a ve günümüze dek, nesnede, kazıda, buluntular-da, evrende ve metin düzeyinde anlamın sorunlu, gizemli, felsefi boyutuna eğilmenin kaçınılmaz bir uğraşı olduğuna tanık oluyoruz (Weischedel, 2008, 11). Bizi burada daha çok metin düzeyinde yer almış anlamın sorunsal yanı ilgilendirmektedir. Bunun nedeni, metinsel iletişimde anlamın bir nevi şifre olduğudur. Metin yaşamın kodlarını taşır. Yazar, metnini oluştururken vermek istediği iletişimini, yani ana düşüncesini (Grundgedanke) metin türüne göre ya her cümle içinde, ya da her paragraf içinde, ya da metnin genelinde (d) e sindirilmiş bir şekilde şifreler (Bkz. Özdemir, 2002, 90; Göktürk, 2002, 55).

Konu, anlamın sorunsal serüveni olunca, metnin ne olduğuna ve metin türlerine de kısaca değinmek yerinde olacaktır. Basit anlamda, metinleri eğitici-bilgilendirici ve edebi niteliği olan yazınsal metinler diye iki gruba ayırmamız konumuzun daha iyi anlaşılması için yararlı olacaktır. Metin için değişik tanımlamalara rastlıyoruz. Öz itibarıyla aynı kavramı veren bu tanımlamalar, metnin okumaya konu olan, içinde anlam ve anlatım bütünlüğü barındıran yazılı ürünler olduğunu ortaya koyarlar. Tabii bir de metnin sanatsal öğelerle donanmış biçimi vardır. Sanatsal değer taşıyan bu tür metinler yazınsal metinler grubuna girerler ve örüntü ağı diğer metinlere göre çok farklılık gösterir. (Wahrig, 1987, 1274). Bu demek oluyor ki, bu tür metinlerin kendisi bizatihi şifredir. Diğer metinlerden farklı okuma, anlama ve yorumlama stratejileri gerektirirler. İşte tam da bu noktada anlamın sorunsal yanı karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yazınsal metinlerin söz sanatlarıyla örülmüş sözcük kümeleri, farklı okuma süreçleri gerektirirler. Bu eylemleri, eleştirel okuma, sorgulayıcı okuma, üretirek okuma, çağrışım halkalarını anlamın kendi ilişkisi/örüntüsü açısından koparmadan okuma, düşünsel okuma kısacası şifre çözümlemeye dayalı nitelikli okuma olarak sıralayabiliriz. (Bkz. Bülbül, 2014, 1203)

Yazarın elinden çıkan metin okur için yazıldığına göre, yani anlaşılacak için düzenlenmiş düşünce bloklarından oluştuğuna göre, onu anlaşılacak kılan nedir diye sorulabilir. Bir bakıma okunup anlaşılması için düzenlenen metin örgüsü, neden anlaşılacak bir düşünce yumağına dönüştürülür. Bunda amaçlanan nedir. Yazar hem anlaşılacak için yazıyor, hem de düşüncelerini yazısında şifreliyor. Okurdan bir anlamda bu şifrelenmiş metnin kodlarının açılmasını istiyor. Konumuzun mihenk taşı niteliğinde olan önemli noktası burasıdır. Çünkü anlam, bu noktada sorunsallaştırılmış olarak okuruna sunulmaktadır. Okurundan çözümleyici, sorgulayıcı, donanımlı okuma süreçleri sayesinde esere/metne sindirilmiş, iç içe giydirilmiş anlamın anatomisinin çözümlenmesini ister. Özdemir'in Mina Ungan'dan aktararak ifade ettiği gibi, *zaten bazı büyük eserler, adeta iki katlı gibidir. Üst kat yani yüzeydeki kat, çoğunun anlayacağı cinstendir. Eserin asıl büyüklüğünü, alt katın anlamını ise, herkes kolay kolay kavrayamaz.* (Özdemir, a. e. 74). Bu tür eserler öğretmeden öte, anlattıkları ve tattırmaya çalıştıklarıyla yaşatmayı amaçlarlar. O bakımdan bu tür eser/metinlerin dokusunda sindirilmiş olarak yer eden anlam tadımlık bir zevktir. Başka yerde ve başka nesnede alınamayan bir tat.

Sözlü ve yazılı kültürün tarihsel tüm verilerinde anlamın anatomisi, giz'i ile birlikte günümüze dek süregelmiştir. Aristo'nun, Platon'un, Zenon'un çevresindeki insanları ikna etmek için kullandıkları esrarlı –kanatlı sözcükleri, Yunusta, Mevlana'da ve daha pek çok gönül insanı düşünürde de görmek mümkündür. Tüm bunların ortak noktası ise, kullanılan dil-söz olgusunun ötesinde olanı, yani sözün mana yüklü yanını insanlara taşınmaları olmuştur. Bu sayede kendilerini kalıcı ve zaman üstü birer değer olarak insanlığın ortak kültür mirasına armağan etmişlerdir. Bu değerler, söze kanat takmış, onu uçan ruh konumuna yükseltmiş söz ustalarının emeğinin ürünüdür denebilir. Bize Homeros'un ünlü destanını anımsatan kanatlı söz, söze giydirilmiş kutsal bir ruh olarak kültürümüzde şekillenmiştir. Batı da olsa, doğu da olsa, söz konusu olan edebiyat sanatı olunca ve de bunun içinde edebi/yazınsal metinler söz konusu olunca, bunları aynı iklimin farklı esintileri olarak görmek hiç de yanlış düşmemektedir. Anlamın sorunsal yanından söz edilince, bu sorunun çözümlenmesi için her dönem değişik yaklaşımlarla, kuramsal verilerle işe konulmaya gidilmiştir. Bunları dilbilim çalışmaları içinde göstergebilimsel, metindilbilimsel, psikanaliz çözümleme yaklaşımları, hermenötik çalışmalar ve daha başka kuramsal yaklaşımlar olarak sıralamamız mümkündür.

Yazarın kim için, niçin yazdığı veya yazması gerektiği sorularının Sartre'ca açıklamalarını bir tarafa bırakacak olursak, asıl okurdan beklenenin ne olması gerektiği konusu bizce daha büyük önem taşımaktadır. Neticede yazar, okurunu arayan bir arayış içindedir ve okurundan okuma eylemi ile bir keşif yolculuğuna çıkmasını bekler. Bu arada Roland Barthes okurundan beklediği ile Robert Jauss'un beklentisinin farklı olmadığını da altını çizmekte yarar olacaktır (Jauss, 1988, 126). Yani, aktif okur. Buna nitelikli okur tabiri ile de bir karşılık bulmak yanlış olmasa gerek. Özdemir'in okuryazarlıktan *Okur'a*, yani okur olmaya doğru evirilen katılımcı okur modeli, ayrıca ele alacağımız bir konu olacaktır. Yazar ölmek için yazıyorsa daha doğrusu yazması gerekiyorsa, okurun doğması doğal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Eco'ya göre de yazar, anlamın sınırsız devinimi uğruna ortadan çekilmelidir. (Bkz. Eco, 1992).

Sözlü iletişim süreçlerinde yaşanan anlaşma sorunları bir tarafa bırakılırsa, yazılı iletişim sorunlarının daha ciddi boyutlarda kendini gösterdiğine tanık olunur. Bir anlamda bir varoluş ve varılma çabası olan anlamın bu gizil boyutu, okurun üst düzeyden donanımlı olmasını zorunlu kılar. Yazılı metinlerle yürütülen anlama ve çözümleme süreçleri, zamana bağlı olarak yeniden boyutlanarak insan yaşamına akmaktadır bilindiği gibi. Bu evrede metinsel anlam, ister istemez her yeni dönemin algı biçimiyle yeniden gözden geçirilmekte ve yine o dönemin okurunda belli normlarda çağrışım halkaları oluşturmaktadır. Burada unutulmaması gereken nokta ise, sözü edilen dönemsel yorumlamaların öteden beri süregelen anlam kaynağından kopuk olamayacağıdır. Bu çokça yanlış

anlamalara neden olan bir husustur. İlk kaynağından çıkan anlam ile metnin dönemseller evrelerde katmanlaşarak yenilenmiş anlamı veya anlamsal uzantıları, aynı/kök kaynağın farklı perspektiflerden değerlendirilmesinden başkası değildir. (Bkz. Bülbül, 2015). Bir başka ifadeyle, metnin çağrışım halka sayısı kadar metnin okuru, yani metnin yorumlayıcısı vardır. Ancak metnin okuru olmak, metnin anlamsal derinliklerinde her zaman sağlıklı bir gezinti yapabilmek demek değildir. Yazınsal metin, içinde yaşanan çağın algısına da karşılık verebilecek düşünce çizgisini barındırabilmektedir. Bülbül konuyla ilgili olarak şu çarpıcı eklemeyi yapar:

Metinsel iletiyi/bilgiyi üretirken, merkezde yer alan dayanak noktası metnin kendisidir. Metinsel kuşaktan, metindışı (paratextual) evrene yöneliş ise, okurdan beklenen işlemdir. Bu arada metin geleneğini ve metinlerarası etkileşim zincirinin metinsel anlama katkısını göz ardı etmemek yerinde olur. Unutmamak gerekir ki, hiçbir metin tek başına anlamlı değildir. Onu anlamlı kılan, metinsel iletişim sürecinde okurun onunla girdiği iletişim ve bunun süresi olan metne dönük anlamsal üretimdir. Dönemin anlayışı, dönemseller algı biçimi ve okurun beklenti dünyası hepten bu anlamlandırma süreçlerinde etkilidirler. Metin geleneği, metinlerarası süreçler, anlamın süresine temel teşkil eden gövdedir. Bu gövdenin dalları, her mevsim (her okuma sürecinde canlanan) yeniden filizlenen, yeniden anlam bulan evrelerin uzantısıdır. (Bülbül, 2015, 130).

Burada açıkça görülmektedir ki, okurun konumu, dolayısıyla yaşadığı dönemden beslendiği algı ve anlayış ölçütleri, karşılaşılan metnin anlamının çözümlenmesinde önemli rol üstlenmektedir.

2. Yazınsal Metinler ve Gerçeklik Duvarı

Edebiyat dünyasını felsefenin içinde yer aldığı dünyayla yakınlaştıran ve en keskin çizgilerle çizilmiş konu, gerçeklik konusu olsa gerek. Bu çizgide düş ve gerçek birbirine karışmış; hatta birbirinin içinde erimiş olgulardır denebilir. Bu yanılla hem edebiyatta ve hem de felsefede ortak bir anaför olarak karşımıza çıkar gerçek olgusu. Yazınsal metinlerde anlamın keşfi, bir bakıma metinle felsefe kuşağında anlam avına çıkmak demektir. Yani metinle, felsefi bir ilişki düzeyi kurmaktır. Serbest düşünce üretimi, okurdan beklenen bir beceridir bu aşamada. Okurun, bu arada metnin kurgusal gerçeğinin de kodlarını çözümlemesi şartıyla doğal olarak. Metnin kodları bilindiği üzere yaşamın kodlarıdır. Okurun metin üzerinden yürüttüğü anlam keşfi, yaşamın şifrelerinin çözümlenmesi anlamını taşır. Bu sanıldığı kadar kolay bir faaliyet değildir. Anlamın bir yandan yazınsal söz sanatlarıyla derinleştirilmiş, boyutlandırılmış olması, diğer yandan kurgusal bir gerçeklik duvarıyla giz haline sokulması metnin dokusunda çok katmanlı bir anlam örgüsü oluşturmuştur. Bu anlamın çözümlenmesi/yorumlanması çok kolay olmayan bir çaba ve donanım gerektirir. Bülbül, gerçeklik olgusunun edebiyat dünyasında yol açtığı sorunlu anafora şu ifadelerle dikkat çeker:

Bilincin ötesinde, doğayı kendi gerçeğinde süresiz dönüştürme olanağı elde edeceğinden, antroposentrik-ontolojik insan bilinciyle bu dönüştürüm devamlı olacaktır. Zaten felsefede de edebiyatta olduğu gibi, nesneyi (maddi gerçekliği) dönüştürmenin amacı, varlık sancısından ileri gelen doğal bir süreci, insansal merakı giderme adına devam ettirmektir. İnsanda var olan yaratıcı gücün metafizik uzantısı. Bir anlamda gerçek içine yeni gerçekler giydirecek, bu eylemde devamlılığı sağlamak insan doğası gereği, içinde bulunduğu gerçeği çevire çevire bir üst gerçeğe veya madde ötesi bir gerçeğe vardırma da amaçlar arasında gizli bir yere sahip olabilir. (Bülbül, 2011, 29).

Bu noktada karşımıza çıkan soru şu olmalıdır: peki yazar/şair neden iletisini okuruna aktarmak isterken dolaylı yolları seçer; yani okurunu yorarak metinsel anlamla buluşturmayı tercih eder. Okurun nitelikli olmasından, okuryazarlık ötesi bir donanıma sahip olmasından söz etmiştik. Burada ise, daha ileri bir adım atılarak, varlığın anlamını ve gizemini, okurun/insanın anlamı ve gizemiyle buluşturmak hedeflenmektedir. Buna ulaşmak, okur nezdinde metin yoluyla derin ve kalıcı bir etki bırakabilmekle mümkündür. Yazar/şair için de, filozof için de tanrısal bir boyut olan kalıcılık, sürekli varkalma refleksi en yüce duygudur. Şairlerin, tanrının sözcüleri oldukları sanısının dayanağı da buradan ileri gelse gerek. Onlar, sözü iç derinliklerine sararak dışarı çıkarırlar. Ruhtan/manadan, sözcüğe evrilme süreci denebilen bir akış. Sadırdan satıra dökülen, satırdan da sadırda yeniden anamlanan, boyutlanan bir süreçtir bu akış. Alt kattakilerin söz meclisinde yankı bulan, duvarlarla örülü anlamın çözümlendiği uzamın üst boyutudur.

Bu bağlamda hem anlamın gen haritasına eğilmek ve hem de kurgusal gerçekliğin kendine özgü ikliminde bir gezinti yapmak üzere Atay'ın, *Korkuyu Beklerken* adlı öykü kitabında yer alan *Kırmızı Mantolu Adam* 'ında keşif yolculuğuna çıkalım. Atayla karşılaşan okur, adeta sözcüklere tutsak, şuurunu yitirmek tehlikesiyle karşı karşıya kalmış gibi hisseder. Bunda yazarın dili, üst boyutuyla kullanma becerisinin payı büyüktür. Ama daha önemlisi yazarın yaşadığı dönemin ruh karmaşasıdır. Kahramanlarının yaşama tutunamama kuruntusu ile negatif kişilikler olarak ortaya çıkması okurda daha farklı bakış açıları yaratmaya yol açar. Bu düşünceler, somut göstergelerle öykü üzerinden ortaya koyulacak olursa, kurmaca gerçeklik bağlamında metin- anlam ilişkisine yönelik çarpıcı satırlarla karşılaşılır:

Caminin duvarına yaslanmaktan başka ilgi çekici bir eylemde bulunmuyordu. Hatta henüz avcunu açma teşebbüsüne bile geçmemişti. Bunula birlikte, güvercinlerin ve mısır kaplarının ve caminin eğimli bir duvar çıkıntısına dizilen cinsel ve dinsel kitapların ve halkı bazı toplumsal kötülöklere karşı uyaran ve ağaç gövdelerine sarılan gazetelerin ve makbuz mukabili iyilik işleriyle uğraşanların yoğunlaştığı sırada, onu sakat sanan başörtülü ve çarşafli kuru bir kadın, bu gönülsüz dilencinin avucunu çevirerek içine biraz para koydu. Belki de o sırada oldukça yüksekte duran güneş yüzünden gözlerini kırıştırdığı için paraya bakmadı; belki de gözü, caminin iç avlusunda oynayan çocuklara takıldığı için avucunu kapamayı unuttu. Bütün bunlar, günün ilk hayırseveri biraz uzaklaştıktan sonra olmuştu. Kadın onun yüzüne bakarken, bilerek ya da bilmeyerek hiç oynamamıştı gözbebeklerini. Bu yüzden ilk müşterisi onu kör sanmıştı. Avucuna düşen başka bir paranın sesiyle kendine gelir gibi oldu. Kendisi gibi elbisesi yırtık, sakalı uzamış bir adam gördü başını kaldırıncaya. Sonra eski bir halıdan yapılmış torbasını sinirli hareketlerle karıştırarak bozuk para çantasını arayan genç kız çıktı karşısına; büyük bir para elini ağırlaştırdı, öteki bütün paraları kapadı. (Atay, 1998, 12).

Anlamın anatomisine ve kurgusal gerçeklik açısından yazınsal bir metnin örgüsüne yukardaki alıntı üzerinden bakıldığında, metin kurgusu, kişiler ve kişiler arası ilişkilerin gerçek dünyanın ötesinde, kurgusal bir ağ içinde biçimlendiği hissedilmektedir. Bu, yazınsal metinlerin belirgin özelliklerindedir. Yazar, kendi üslubu ile bu derinliğe ayrı bir boyut da karmaktadır. Demiralp, Atay'ın kendine özgü bu yazı tarzının gerekçesini şöyle açıklar:

Oğuz Atay toplumla uyuşamayan birey tipinin istenmediği bir dönemde geldi yazın dünyamıza. Tepkilere karşın yerleşti. Gelirken önemli bir özgünlüğü de getirdi yukarıda kabaca andığım geleneğin hiç değilse Türkiye'deki uzantısına: İroni. Oğuz Atay'ın kişileri ne isyancı ne de kurban olarak yüceltilirler. Tersine ruhları delici ve aynı derecede alaycı bir bakışla açılır, yanlışlıkları, hataları, suçları sergilenir. Ama bu olumsuzluklar yalnızca bireylerin değil toplumun da olumsuzluklarıdır. İroni bireyi ve bireye için toplumu hedef almaktadır. (Atay, 1998, 8).

Yazınsal öğelerle örölmüş öykü, baştan sona yazınsal değerlerin bütününi içinde barındırır durumdadır. Okura estetik zevk tattırmanın yanında, düşünme parametreleri de sunmaktadır bu tür metinler. Bu sayede okur, kendini dış dünyanın verilerinden nasıl, ne ölçüde yararlanacağını ve insanlar arası ilişkilerde dış gerçekliğin boyutunu kendi üzerinden tanımlamış olur. Yazınsallık, kendi kurgusu içinde dil unsurlarını kullanır. Bu bir anlamda sanatsal değerlerin yazıya aktarılması anlamına gelir. Bu haliyle yazınsal metin müdahalelerle örölmüş bir duvar gibidir. Bunun aşılıp, metinsel anlamla yüzleşmek, nitelikli bir çaba gerektirir. Okuryazarlıktan okuru ayıran en önemli özellik de, bu ayırmda yatmaktadır.

3. Anlamın Örüntüsünü Açma

Mallerme, *dünyanın anlamı sanatsal yorumdan geçer* diyor. (Aktaran: İnce, 1993, 165). Yaşadığımız dünyada her şey kitapta toplanıyorsa ve insanlar arası iletişimden zamanlar arası iletişime her ileti, kitaplar üzerinden yapıyorsa, kitap yazılı ürün olarak yaşamın her alanıyla ilgili kodları içinde barındıran bir burgaç gibidir. Okur açısından yorum sıradan değerlendirme kalıbından çıkmak zorunda kalmış ve sanatsal bir uğraşıya dönüşmüştür. Anlam-sifre içiçeliği, yazılı ürünün anlam çözümlemesinde ne denli güçlüklerin barındığına işaret eder. Okurun misyonu burada ön plana çıkmaktadır. Dil malzemesi ile sanatsal öğeleri iç içe giydiren, metnin derinliklerine kadar sindirme becerisi gösteren yazarın niyetini ve dahası niyetinin de önüne çıkması gereken düşünce boyutlarını çözümlemek, okurun sanatsal yorumundan, yani yeterli donanımından geçmektedir. Yorum sorunsal bir yumak gibidir. Okura yeni dönemde yüklenen yorumlama süreçlerindeki ayrıcalıklar, onun sınırsız bir yorumlama özgürlüğüne sahip olacağı anlamına gelmez bu yüzden. Nitelikli okur (der talentierte Leser) olma özelliği ile okuryazarlığın ötesinde, yaşamın kodlarını çözümleyebilme becerisini ve yetkinliğini barındıran, çok bakışlı değişkeleri okuyabilen ve daha önemlisi metnin güdüm-kurgusu (Textstrategie) ile anlam katmanlarının izini sürebilen bir okur tipinden söz edilmektedir.

Anlamın gizemli serüveninden çıkarılması gerekenler, metni okuma evreninde yeniden kurma, yeniden yaratma süreçleridir. Okurun, aktif katılımcı olarak metnin anlam sürecinde yeni üretimlerde bulunabilmesi, çağdaş okurun yetkinlikleri arasında aranan özelliklerdendir. Bu anlamda yazar okurun sözü edilen üretme eylemlerinde serbest kalabilmesi için, kendini feda etmeyi bir görev bilir. Okurun doğması uğruna yazarın ölmesi gereklidir, sloganı bu noktada anlam kazanmaktadır. Yukarıda alıntılanan Atay'ın öykü serüveninde dilin normlarının kırıldığına tanıklık edilmektedir. Bu, yazınsal metinlerin dil ile olan sanatsal ilişkisinin bir gereği olarak ortaya çıkan kullanımdır. Felsefede düşüncenin sınırları zorlanır ve düşünce kırılmaları ile yeni düşünceler üretilirken; edebiyatta, metinsel ortamda dilin normal kullanımlarının ötesine gidilerek yeni üretimlerin doğabilmesine zemin hazırlanır. Dilin sanatsal açıdan kullanımı, yazınsal

metinlerin yazınsal söylem oluşturmada aranan özelliklerdendir.

Dondurulmuş anlam yoktur, olamaz ve olmamalıdır da. Anlam değil, kastettiği mana tevil edilir. Yeniden açıklanır. Yorumlanır. Yeniden anlamlandırma asıl manayı bozma değil, anlamı dönemsel çerçevede yeniden boyutlandırarak yorumlama demektir. Çağın ruhu denen olgu batı mantalitesiyle/zihin algısıyla ele alındığında bizdeki algı yanlışlaşabilir. Anlam sabitliğine şüpheli bakan, değişkenliği önceleyen batı yaklaşımı asıl anlamın yerinden oynamasında bir anlamda beis görmez. Cesaretlidir bu konuda tam anlamıyla. Kutsalın tahrifatını bu yolla gerçekleştirebilmiştir batı algısı denebilir. Kutsal algımızın birbirinden farklı oluşunun da bunda rolü büyüktür. Doğu ve Batı farkı bu noktada birbirinden ayırır. Doğu algısı ve Batı algısı. Kaynağa sadık kalarak yorumlama; kaynağı eleştirel gözle ele alıp daha rahat yorumlama. Yorumlama sürecinde, kaynaktan uzaklaşmada bir sorun görmeksizdir. Kelimenin kullanıldığı yer kadar, manasına giydirildiği olay/durum da önemlidir. O olayla paralellik kurulan diğer olayların ortamı ve oluş şekilleri farklı olabileceği gibi, kastedilen anlam aynı kalmak suretiyle, farklı şekilde gerçekleşen olay/durumların yorumu kendi parametrelerine uygun olarak yeniden ölçeklendirilerek değerlendirilir.

Anlatılanlar, bir kesit alıntı üzerinden açıklık getirilerek incelenecek olursa, metne giydirilmiş anlamın okur, dönem algısı ve metin bağlamı ekseninde nasıl katlanarak evirildiği gözlemlenecektir. Zaten böyle olması bir gerekliliktir. Çünkü herhangi bir dönemde herhangi bir yazarın düşüncesinden kalemine ve oradan da yazıya dökülerek dönüşen metin, sözü edilen dönem ve yazar ile sınırlı bir anlam barındıracaksa, o metnin o dönemde zaman mezarlığına gömülmesi gerekirdi. Oysa öyle olmuyor bilindiği gibi. Yüzyıllar öncesinde yazılmış bir metnin, günümüzde hala canlılığını koruyor olması, onun içkin anlamının zaman akışına ve o zaman aralığında yaşayan insan algısına göre yenilenerek devamlılık gösterdiği ve göstereceği bir gerçektir. Klasik eserlerden bu anlamda ne kastedildiği daha iyi anlaşılmalı gerek. Kaldı ki, yazılı metinlerin barındırdığı ileti, yalın anlamda da çözümlenmesi gereken kodlardan oluşur. Yazınsal metinlerden söz edilirken bu kodların niteliği daha da derinleşir ve anlam kendi evreninde yeniden boyutlanır. 19. Yüzyılın sosyokültürel panoraması gereği dönemin sosyal sorunlarını içeren bir roman olarak Theodor Fontane'nin *Effi Briest* (Fontane, 1984,) adlı eseri, kadın, evlilik, statü, önyargılar, sosyal gerçeklik, iş yaşamı, sosyal düzen bakımından dönemsel olarak kimi bilgiler vermektedir. Kadın figür olarak Effi'nin yaşadıkları üzerinden ilgili döneme bakacak olunursa, roman baş figürünün yaşadıkları o dönem içinde normal toplumsal koşullarda gerçekleşmesi gereken yaptırımlar olarak değerlendirilebilir. Ancak günümüz değer yargıları üzerinden aynı olay örgüsüne bakıldığında, kadın figürün yaşadıklarının karşılığı, aşırı şiddet olmuş ve kendisine abartılı ölçüde yaptırımlar uygulanmış gibi algılanır. Çünkü zaman içinde yaşamın pratikleri ve gerekleri insanın algısına ve anlayışına etki etmiştir. Bu nedenle aynı olay, farklı dönemlerde ve farklı okur/alımlayan tarafından farklı yargılarla karşılanmış ve değerlendirilmiştir. Metinsel anlamın serüveni insan, çevre, dönem ve beklentiler kuşağı arasında devamlı devinerek yol almaktadır.

Toplumsal değer yargılarının dönemin algı ölçütleri içinde bir kadın algısı üzerinden nasıl işlediğine içlenerek tanık olunmaktadır, Effi'nin yalnızlık duvarı içinde sessiz kalmış çığlıklarına. Aile baskısı, parasal nedenler, sosyal statü, gönül ilişkileri, kadının sosyal düzendeki yeri, yasak ilişkiler, derin hislenme, saygınlık, şeref... vs. gibi değerler ve sosyal parametreler ölümcül duygu refleksleriyle anlam bulmaktadır. Zaten intikam ve özkıyım duygusu da tüm bunları tamamlayan bir paradoks olarak ortaya çıkar. Aynı parametreler, günümüz değer yargıları ölçütlerinden değerlendirilecek olursa, 19. Yüzyılın nispetle daha ılımlı bir karşılık bulacağı açıktır. Aynı romanın günümüz değer yargıları üzerinden yazılacağını düşündüğümüzde, çok farklı bir roman kurgusunun ortaya çıkacağı tahmin edilebilmektedir.

Aynı şekilde, Goethe'nin dünyaca ünlü mektup romanı *Genç Werther'in Acıları* (Çev. Nihat Üner, 2007)) yazıldığı dönemde sosyal yankısı çok duygusal düzeyde olmuş; romanın ve dönemin algısı etkisiyle okuyarlarda onulmaz ve derin izler bırakmıştır. Bu yüzden okuyarların büyük bir çoğunluğu, roman kişisi gibi özkıyım dürtüsüne kapılmış ve kendine kıymıştır. Dönemin algı düzeyindeki sosyal paradigmasının bir sonucu olarak romanın etkisi böyle bir tepkiye neden olmuştur. Aynı romanın günümüzdeki algı formu ise çok daha farklıdır. Bu farklı anlama ve anlamlandırma dönemsel devininin doğal bir sürecidir. Oysa roman içeriği ve metinsel normu aynı kalmaktadır bilindiği gibi. Peki değişen nedir. Dönemsel algının zamana bağlı olarak değişen yeni alımlama süreçleridir. Anlam ve metne içkin iletiler aynı olmasına rağmen, dönemsel algı ve yorumlama biçimleri değişiklik ve hareketlilik göstermektedir. Metne anlam vermede ortaya çıkan sorunsal durum, anlamlandırma süreçlerinde yaşanan temel sorundur.

Anday, *eski hiç eskimeyendir* derken, bir bakıma anlamın her dönem kaynağı aynı kalmasına karşın, dönemsel algıya bağlı olarak okurun anlamlandırma süreçlerinde yeniden boyut kazanabileceğine not düşer gibidir. Her yeni okuma, beraberinde yeni değerlendirmeyi de getirecektir doğal olarak. Bu ise, korkulanın aksine kaynak anlamın dejenere olması, yozlaşması anlamına gelmemekte; aksine var olan anlamın dönemsel alımlama süreçleri ile yeniden anlam kazanması ve yeniden boyutlanması anlamına gelmektedir. Bu ise metnin, değer olarak potansiyel zenginliğine işaret eder.

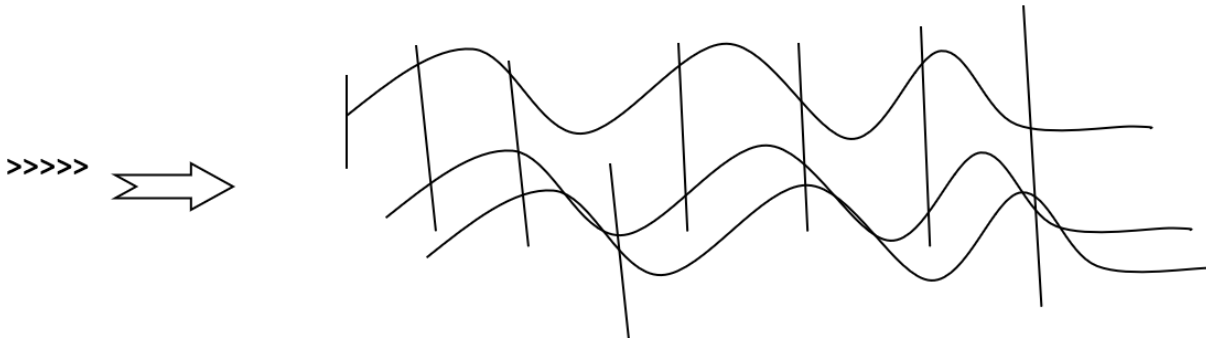
4. Geleneksel Tutum ve Yorumlama Kaygısı

Wittgenstein, *dilimin sınırı dünyanın sınırını* gösterir diyor. Dil ile dünya(görüşü) arasında kurulan bu bağ, değişen dil evreninin ve değişen dünyanın paralelinde değişen algıların olabileceğine işaret etmektedir. Bakış açısı, bu noktada değişebilen standartlarda oluşabilen algı tutumlarını gösterir. Tüm bunlara rağmen, geleneksel bir tutum olarak değerlendirilebilen kimi yerleşik ve değişime/dönüşüme kapalı kalıplaşmış tutumlar varlığını korumaktadır. Anlamı, sorunsal bir metafora dönüştüren de bu olmaktadır. Burada unutulansa, yukarıda genişçe değinildiği üzere sabit metnin, anlamı üzerinde yürütülen yorumlama çalışmaları, kaynak anlamı yerinden oynatarak, onu yozlaştırmaya yönelik değildir. Aksine temel anlamı kaynak alarak, onun dönemselsel uzantılarına açıklık getirilerek; daha da iyi fark edilmesine yardımcı olmaktadır.

Okurun yüzleştiği metnin asıl anlamından söz etmek, dil kuramcılarının göre pek doğru olmasa da, gerçek olarak metnin oluştuğu, daha doğrusu metni oluşturan dönemin belli bir anlamından söz edilebilir. Bu ilk anlam kaynak anlamdır ve devinmeye/yoruma açık bir özelliği de beraberinde taşır. Yazı, genetik yapısı gereği, okurun malıdır ve okur onu kendi döneminin verileri doğrultusunda yeniden yorumlayabilir. Okurun nitelikli olması koşulunu unutmamak kaydıyla. Metnin gerçekten, yani asıl anlamdan yoruma/mecaza akan bir doğası vardır. Bu metnin doğal sürecidir. Yoksa metin ilgili döneminin sabitlenmiş bir ögesi olarak kalırdı, çakılı bir anlamı ile varılmaya esir bir nesne gibi. Oysaki metni nesne durumundan kurtaran eylemin, okuma eylemi ve onu canlı tutan gücün de okur olduğu bilinmektedir (Bkz. Jauss, a. e. 121). Dolayısıyla metnin çıktığı an, ilk anlamıyla örtüştüğü andır. Sonraki anlamlar ilk anlamın, kaynak anlamın etrafında kümelenmiş anlamlardır. Dönemlerarasılık olgusu, yorumun kaygı verici yanına bir rahatlama getirir önemdedir. Metinlerarasılık olgusu da, okurun kendi yorumundaki özgün değerini, geleneksel deneyimler üzerinden inşa etmesiyle önem kazanır. Her metin, bu anlamda bir diğerinin öncüsü ve mirasçısıdır denebilir.

Yorum, metnin önündedir. Ondan fazla yol alır. Yorum, metnin temel anlamını gereklerine göre peşinden sürükler. Dönem algısından kastedilen bir bakıma budur. Her yeni dönem, bir önceki dönemin üstünde kanatlanmış bir değerdir. O da kendi öncesindeki. Bu katlanma mütessesil/kademeli olarak devam eder. Bu sürece anlamın sürekliliği, yorumlamada devamlılık denir. Dönem, insan ve düşünce devingenliğini korudukça, hayatta yer tutan her unsur bu süreçten kopamaz. Özellikle de yazılı ürünler bunlara dâhildir. Dil malzemesiyle varlık bulan her metin; insan, dil ve düşünce evreninde yeniden anlamlanarak katmanlaşır. Bu salınımlı evreleri bir grafik üzerinden somut olarak gösterecek olursak aşağıdaki süreç akışını elde etmiş oluruz:

Sinnzusammenhänge nach Jahren (Yılların/Dönemlerin Salınımı)

Periyodik Çağ Algısı ve Metinsel Anlamın Devingenliği

Her bir dönemin algısı ve yorum süreci, aynı anlamın süreği olarak yeni bir devingenliktir.

Metin üzerinden yürütülen yorum çalışmalarının yıllara/dönemlere göre salınım şemasından da anlaşılacağı gibi, yorumlama süreçlerinde kök anlam belli dönemselsel algılara paralel olarak iniş ve çıkışlar gösterebilmektedir. Yorum faaliyetinin doğal bir gereği olan bu akış, kimi ortam-zaman bileşkesinde kapalılık gösterir; kimi ortam-zaman bileşkesinde ise şeffaflık gösterir. Anlamın sorunsuz, tartışmasız kabul gördüğü dönemlerde bu salınım katsayısı/aralığı daha dar; sorunlu olduğu dönemlerde ise, daha geniş bir aralıktadır. Gerçek olan şu ki, bu salınımlı devinin sürekli var kalacaktır. Tüm tartışmalara ve ön kabul veya retlere rağmen bu çizgisel/kırık tutum devam edecektir.

5. Sonuç

Okurun, metnin arkaplan çözümlemesi sürecinde önem vermesi gereken konu ne olmalıdır. İçeriğe giydirilmiş anlamın ne olduğu mu, yoksa ne olması gerektiği mi olmalıdır. Çünkü çoğu kez anlamın irdelenmesi yerine, onun nasıl

tespit edileceğine dair tekniği yani pedagojisi anlatılır. Bu durum ise, ileride anlam çözümlemesi faaliyetinden kopup, yavan bir teknik çalışmaya dönüşme tehlikesi doğurabilir. O nedenle kaynak anlam ile okuru bir araya getirmek için aracının/metnin (kodlarının) sağlıklı biçimde aydınlatılması esastır. Yanlış yönelim, yanlış veriye ve o da yanlış yoruma götürür. Anlaşılacağı üzere bu bir keşif yolculuğudur. Okurun, anlamın izlerini sürmesi gereken bir yolculuktur. Bu arayış süreklilik arz etmektedir. Kök anlam (metin) asla değişmeyecektir, ama onun yorumu değişmek için vardır. Burada geleneksel yorum bilgisinin yani deneyimlerin göz ardı edilmemesine dikkat etmelidir. Çünkü geçmişi idealize edip, geleceğin geçmişi aşamayacağı ön kabulünün ipoteği altına girmek, her şeyden önce geleneği anlamlandırıp ondan yararlanma imkânını dinamitler. Geleneğe kaybolmamak esastır, ama onun birikimleriyle yeni açılımlara gidilebileceği gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Yorum metnin ne aynıdır, ne de gayrıdır. Hem aynıdır ve hem gayrıdır. Geleneksel müktesebatımız içinde, dün de bugün de yanlış sayılabilecek yorumlar olduğu gibi, dün için tolere edilmesine karşın bugün kabul edilemez yorumlar da bulunabilmektedir.

Metinsel anlamı/bilgiyi yeniden üretirken, şimdiye dek süregelen tarihsel süreçte yapılmış yorumları ve uygulamaları metnin anlam bütünlüğü içinde açıklama yoluna gidilmesi, çelişiklere düşmekten korunma imkânını artırmış olacaktır. Metni bu bağlamından koparmak ve bu bağlamının dışına anlamını taşırmak, değerler hiyerarşisini anla(ya)mamaya onu tepetaklak etmeye neden olabilir. Dolayısıyla farklı yorumların ne anlama geldiğini, doğru değerlendirme ortamı da bu sayede yakalanmış olur. Metin ile metnin anlam evrenini bir bütünlük içinde okuyup değerlendirmek gerekir. Bu bütünlüğü göz önünde tutarak metinsel bilgiyi yeniden üretirken bilimsel bilgilerden olabildiğince yararlanılmalı; felsefi, sosyolojik, pedagojik ve estetik mahiyetteki konuları bile geleneksel metinleri merkeze alıp indirgemeci yaklaşımla değerlendirmeye kalkışmamalıyız. Hayatı ve varlığı anlamlandırmaya yönelik bilgilerin sürekli yenilenerek artıyor olması ve hayatın da durmadan değişmesi olgusu, metnin hayatla bütünleştirilmesi çalışmalarına süreklilik kazandırma ihtiyacını doğurmaktadır. Bu tutum beraberinde yeniden keşif ve yeniden inşa anlayışını getirecektir. Kendimizi metne onaylatmak değil, metni kendimizin idrakine sunmak, sağlıklı yorumun doğmasına neden olacaktır. Metni çağın idrakine, yorumuna sunmak metni anlamının gereğidir.

6. Kaynaklar

- Atay, O. (1998) *Korkuyu Beklerken*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Bülbül, M. (2011) Edebiyatta Felsefe Felsefede Edebiyat İzleri (Ortak Bir Sorun Olarak Varolmanın Yalnızlığı), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 20, Van.
- Bülbül, M. (2013) *Bir Kısaöykü Evreninde Metinsel İletişim*, 13. Uluslararası Dil Yazın Deyişbilim Sempozyumu, Basit Üslup, Batı Dilleri Edebiyatları Bölümü, Kafkas Üniversitesi, 26-28 Eylül. Kars.
- Bülbül, M. (2015) *Yazınsal Metin ve İletişim*, Çizgi Kitabevi: Konya.
- Eco, U. (1992) *Açık Yapıt*, Kocabalçı Yayınevi: İstanbul.
- Fontane, Th. (1984) *Effi Briest*, Wilhelm Goldman Verlag: München.
- Goethe, J. W. (1774) *Die Leiden des Jungen Werthers*, (Çev. Nihat Üner), Can Yayınları: İstanbul.
- Göktürk, A. (2002) *Okuma Uğraşı*, YKY Yayınları: İstanbul.
- İnce, Ö. (1993) *Yazınsal Söylem Üzerine*, Can Yayınları: İstanbul.
- Jauss, H. R. (1988) Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft, in: *Rezeptionsästhetik*, Hrsg. von Warning, R. UTB, W. Fink Verlag: München.
- Özdemir, E. (2002) *Eleştirel Okuma*, Bilgi Yayınevi: Ankara.
- Weischedel, W. (2008) *Die philosophische Hintertreppe*, DTV: Münche